

شهری شهر

معاونت برنامه ریزی و توسعه سرمایه انسانی

آشنایی با مبانی فرهنگ شهروندی با تأکید بر طراحی الگوی فرهنگ شهروندی اسلامی

حمید مسعودی

«استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه بیرجند»

شهریور ۱۴۰۰

دربارهٔ مدرس کارگاه:

دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی؛ دانشگاه فردوسی مشهد.

پژوهشگر اجتماعی

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه بیرجند

 pue.ir

 pue

 massoudihamid

 hmdmasoudi

 hmdmasoudi

 hmdmasoudi

پیش‌نیازهای دوره

جامعه‌شناسی عمومی
شهروندی

شایستگی‌های مورد نیاز دوره

- ۱- مهارت‌های استفاده از نرم‌افزار آموزشی
- ۲- مهارت مطالعه و مشارکت در کلاس
- ۳- مهارت تحلیل و پاسخگویی به پرسش‌ها

مشکل کجاست؟

شهر از جامعه و فرهنگ ساخته شده است؛ بنابراین تعریف و تقلیل تعریف آن به کالبدی صحیح نیست. شهروندان با تشکیل چنین جامعه‌ای فرهنگ خاصی را برای خود رقم می‌زنند. مدیریت شهری نیز در راستای تعامل با شهروندان بایستی به فرهنگ رایج بین آن‌ها که در ادبیات علمی به فرهنگ شهرنشینی شناخته می‌شود، آشنا باشد. پرسنل شهرداری در تعاملات خود، برنامه‌ریزی‌ها و اجرای برنامه‌های مختلف نیز نیازمند شناختی جامع از مبانی فرهنگ شهرنشینی بوده و با توجه به فضای فرهنگی و اسلامی در کشور، جوانب دینی و اسلامی آن را نیز لازم است فرا گیرند. بنابراین برخی از مشکلات مرتبط با عدم شناخت فرهنگ شهرنشینی به شرح زیر است:

۱. عدم آشنایی مناسب فراگیران با مبانی شهرنشینی
۲. عدم آشنایی فراگیران با مبانی فرهنگ اسلامی - ایرانی در زمینه رعایت حقوق متقابل شهروندان
۳. عدم آشنایی فراگیران با تکالیف شهرنشینی
۴. عدم استفاده از ظرفیت‌های فرهنگ اسلامی - ایرانی برای ارتقا فرهنگ شهرنشینی

از نظر شما چه نیازی
به گذراندن این دورهٔ
آموزشی هست؟

تکلیف
شمارهٔ یک

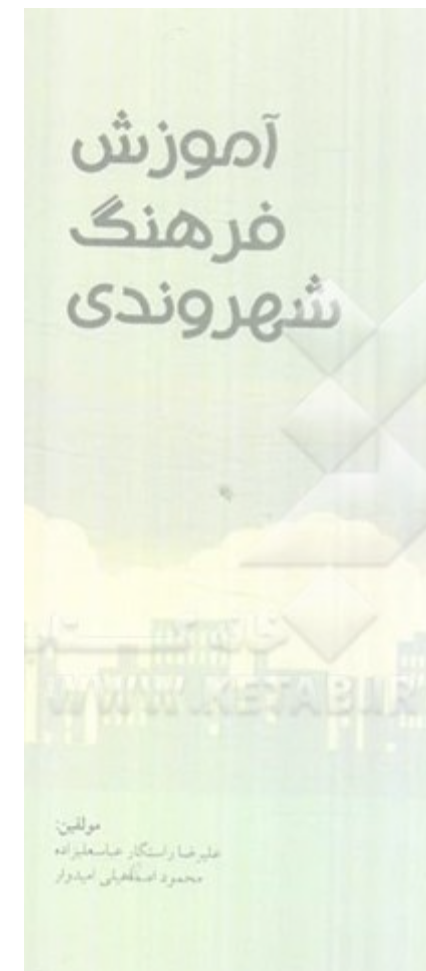
اهداف دوره

- چیستی فرهنگ؛ تعریف و کلیات آن
- نسبت بین فرهنگ و شهر
- نسبت بین فرهنگ و سایر سازه‌های اجتماع
- تعریف فرهنگ شهروندی
- نظریات تبیین‌کننده فرهنگ شهروندی
- نسبت فرهنگ شهروندی و فرهنگ شهرنشینی
- ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ شهروندی
- نقش فرهنگ شهروندی در تعالی شهر
- جایگاه فرهنگ شهروندی در شهرداری و مدیریت شهری
- ارتباط مبانی اسلامی و فرهنگ شهروندی
- نمودها و نشانه‌هایی از فرهنگ شهروندی در شهرها
- آشنایی فراگیران با تکالیف شهرنشینی
- استفاده از ظرفیت‌های فرهنگ اسلامی - ایرانی در ارتقا فرهنگ شهرنشینی

منابعی برای مطالعه بیشتر

منابع	عنوان	نویسنده / مترجم	سال
کتاب	آموزش فرهنگ شهروندی	علیرضا راستگار عباسعلی زاده و محمود اسماعیلی امیدوار	۱۳۹۱
کتاب	اخلاق و فرهنگ شهروندی	ریحانه سیری و بهمن بیات	۱۳۹۷
کتاب	تربیت شهروندی با رویکرد فرهنگی	سعید مذبوحی و هدایت الله تقی زاده	۱۳۹۶
کتاب	شهروندی فرهنگی مسائل جهان شهری	نیک استیونسون	۱۳۹۶
جزوه	منشور حقوق و تکالیف شهرنشینی مشهد	شورای شهر مشهد	۱۳۹۸
جزوه	جزوه مدرس دوره	حمید مسعودی	۱۴۰۰
جزوه	سند راهبردی ارتقا فرهنگ شهرنشینی	احمد رضائی	۱۴۰۰
مقاله	ارایه مدل توسعه فرهنگ شهروندی در کلان شهر تهران	سعید تیموری و همکاران	۱۴۰۰
مقاله	مطالعه ی فراترکیب فرهنگ شهروندی در جامعه ی ایران	محسن سهراب زاده و همکاران	۱۴۰۰
مقاله	تحلیلی بر فرهنگ شهروندی و عوامل موثر بر آن	ولی بهرامی و همکاران	۱۳۹۸
مقاله	مطالعه فرهنگ شهروندی در مدیریت شهری تهران	ملیحه شیانی و همکاران	۱۳۹۴

منابعی برای مطالعه بیشتر

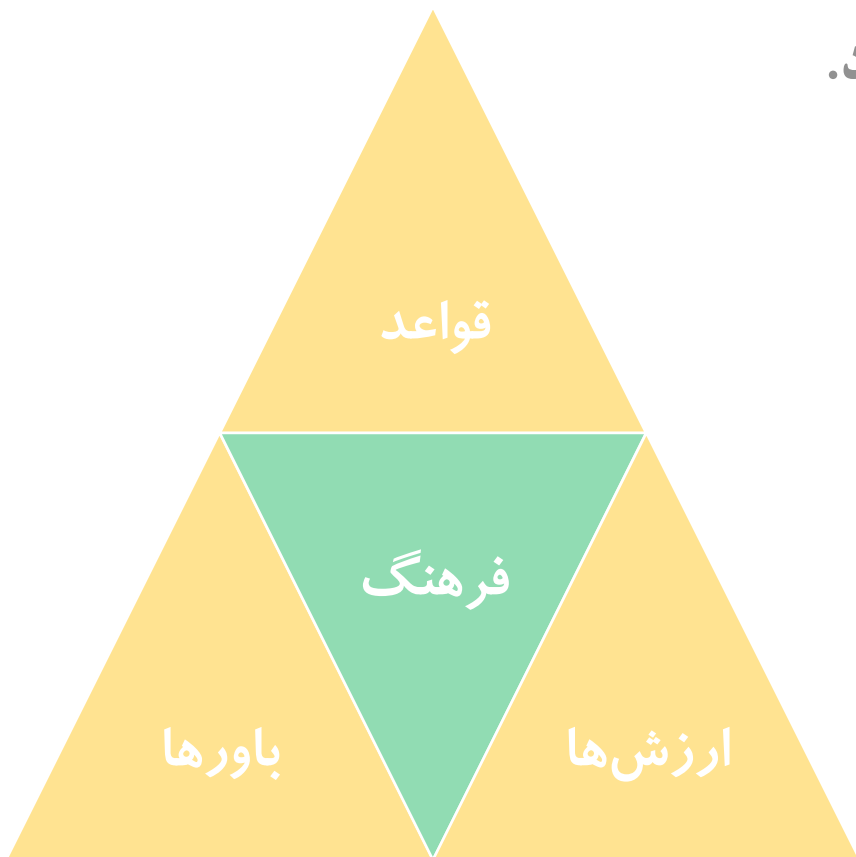

یک؛

چیستی فرهنگ؛
تعریف و کلیات آن

فرهنگ چیست؟

توافق جامعی بر سر مفهوم فرهنگ و شهروندی وجود ندارد.

چند مثال

مثال:

نوگرایی (نظم، وقت‌شناسی، دقت، اندازه‌گیری، حساب‌کتاب و ...)

چند مثال

کسانی را که تعهدی به فرهنگ‌مان ندارند را کج‌رو و منحرف می‌خوانیم و برچسب اجتماعی می‌زنیم.
مثال: همجنس‌گرایی

زوج همجنس‌گرا (واقعیت، ارزش، اخلاق، واژه‌ها، دلایل همجنس‌گرایی)
همه دربارهٔ همجنس‌گرایی یکسان نمی‌اندیشند (عضویت در گروه‌های مختلف)

چند مثال

مثال: فرهنگ فاشیسم

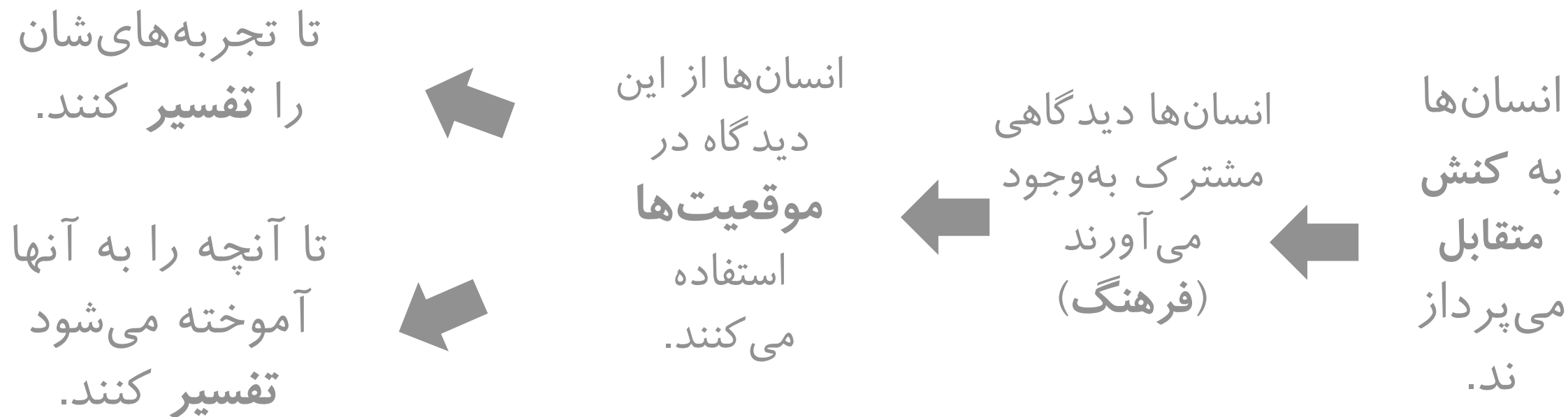
پس از جنگ جهانی اول در آلمان و ایتالیا، ایدئولوژی سیاسی بود.

مبالغه دربارهٔ عناصر معینی از جهان در راستای برنامهٔ سیاسی خاص

برای مثال: جنگ و قدرت بهترین توانایی بشر، طبیعی بودن نابرابری، ضعف دموکراسی و آزادی)

به بخش اساسی فرهنگ آلمان درآمد زیرا کارساز، سودمند و توجیه‌گر شرایط بود.

از کنش تا فرهنگ

● اندیشمندان فرهنگ ●

سایپر (۱۹۴۹)؛ نظام ارتباط میان‌فردی، مجموعه‌ای از معانی، انتقال از طریق کنش.

شاین (۱۹۹۰) الگوی فرضیات بنیادینی، برای حل مشکلات با محیط، حفظ انسجام، محصول موفقیت.

پارسونز (۱۹۵۰)؛ نظام‌های سامان‌یافته از نمادها، متأثر از کنش و شخصیت، نقش مذهب.

تیلور (۲۰۱۰)؛ انسان‌شناختی، اصول و ارزش‌ها، مبتنی بر زمان و تجربه، شکل‌دهنده رفتار.

● چرا فرهنگ برای فرد مهم است. ●

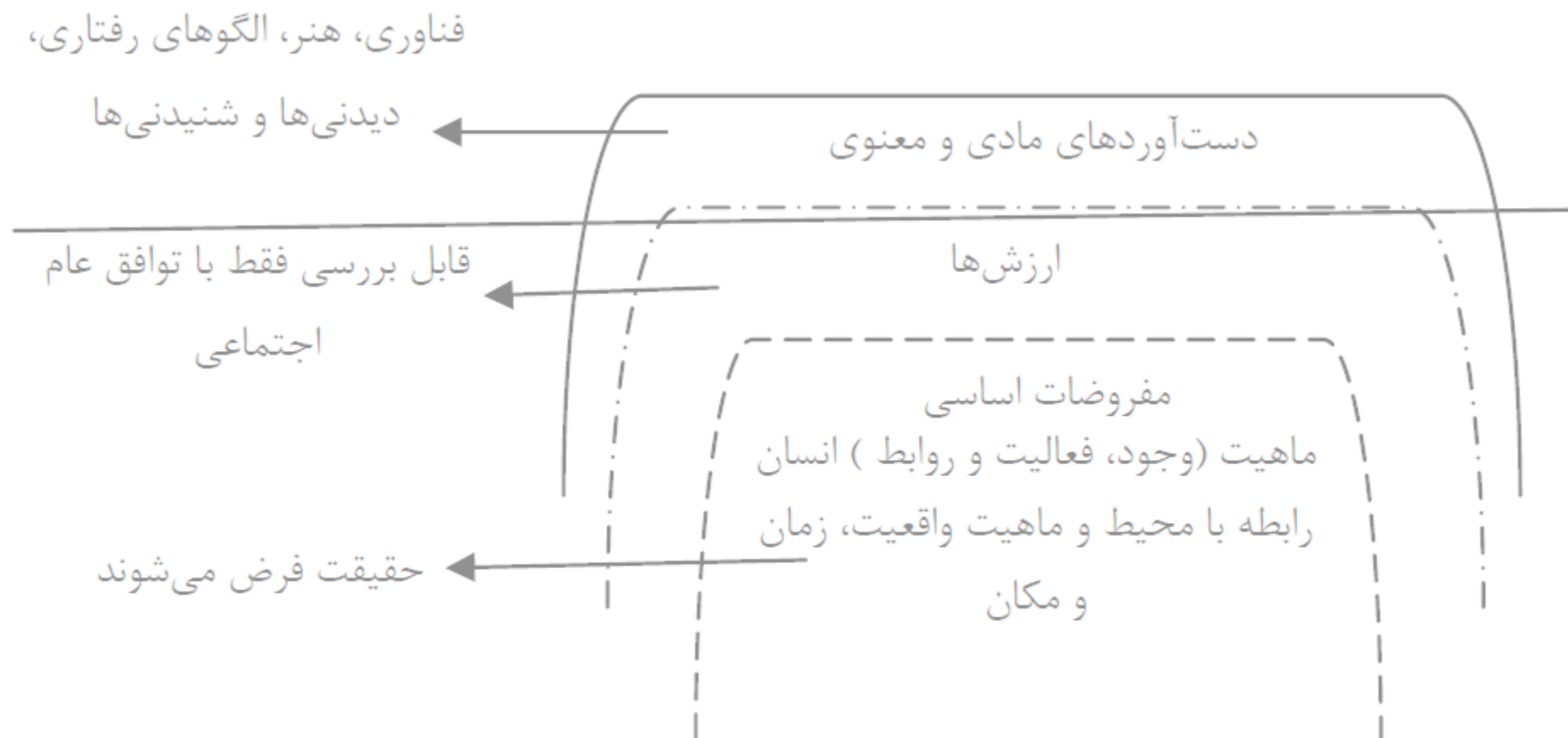
چهار بخش مهم فرهنگ برای فرد:

- فرد دیدگاهی را می‌پذیرد که برایش سودمند است.
- کنش متقابل بنا به ماهیت آن، به تقویت دیدگاهی که فرد از دیگران می‌آموزد کمک می‌کند.
- فرد دیدگاه گروه را از آن‌رو می‌پذیرد که گروه هم‌نوایی را هم از طریق اجتماعی کردن پیوسته و هم از طریق ضمانت اجراهای اجتماعی (پاداش و تنبیه) تشویق می‌کند.
- ما به دیدگاه گروه معتقد می‌شویم زیرا برای انسان‌ها بسیار دشوار است که به تنهایی به چیزی معتقد باشند.

پس فرهنگ به عنوان مجموعه باورها، نگرش‌ها و اعتقادهای قلبی یک گروه و جامعه تشکیل‌دهنده شیوه زندگی آنهاست.

با یک فرهنگ قوی و استوار توسعه پایدار و کیفی روی می‌دهد.

• سطوح سه گانه فرهنگ •

سطوح سه گانه فرهنگ (فرهنگی و همکاران، ۱۳۸۴ ص ۴۲۶)

تکلیف
شمارهٔ دو

آیا مفهوم بی‌فرهنگ
درست است؟

دو؛

نسبت بین
فرهنگ و شهر

شهر چیست؟

شهر کالبد است.

شهر جامعه است.

شهر اقتصاد است.

شهر سیاست است.

شهر سازمان است.

شهر فرهنگ است.

و ...

● شهر و فرهنگ ●

فرهنگ با شهر تلفیق شده است و شهر واقعی، فارغ از زمان و مکان، بدون فرهنگ بی‌معناست. تلفیق شهر و فرهنگ مفهوم فرهنگ شهر، فرهنگ شهروند و فرهنگ شهروندی را ایجاد می‌کند. قوانین شهری خود را در فرهنگ و با عنوان فرهنگ و تکالیف شهری نشان می‌دهد. شهر پر است از تجربیات، داستان‌ها و آداب و مناسبات که شکل‌دهنده فرهنگ در شهر است.

تکلیف

شماره سه

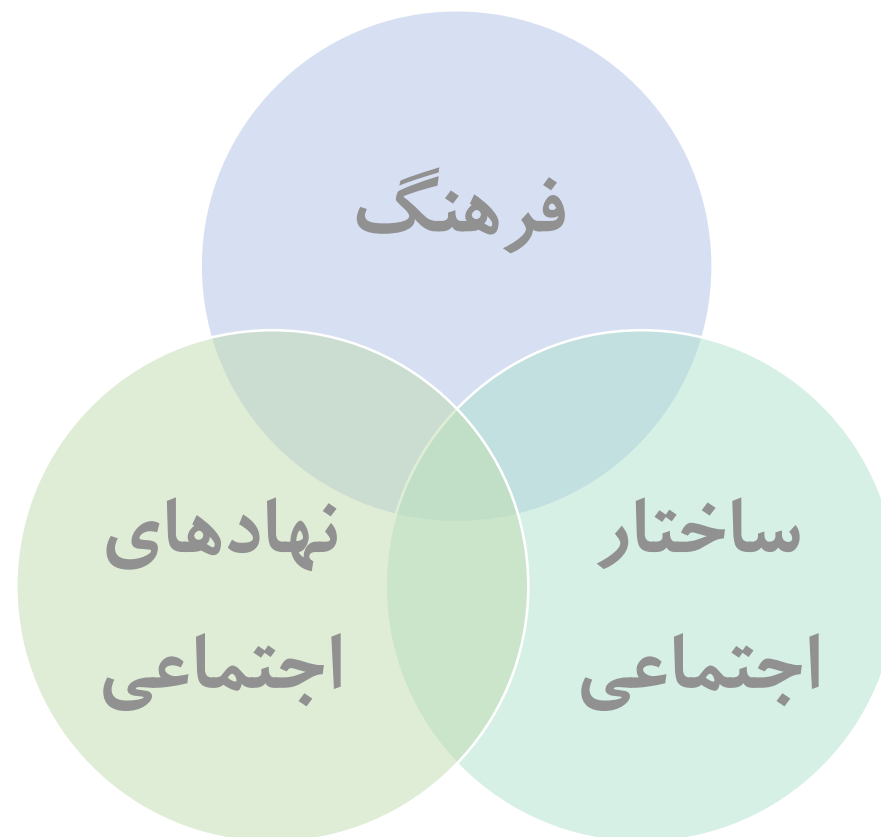
یک تجربه از شهر
مشهد که به هویت و
فرهنگ مردم تبدیل
شده است را بگویید.

سه؛

فرهنگ

و سازه‌های اجتماع

● نسبت فرهنگ و جامعه ●

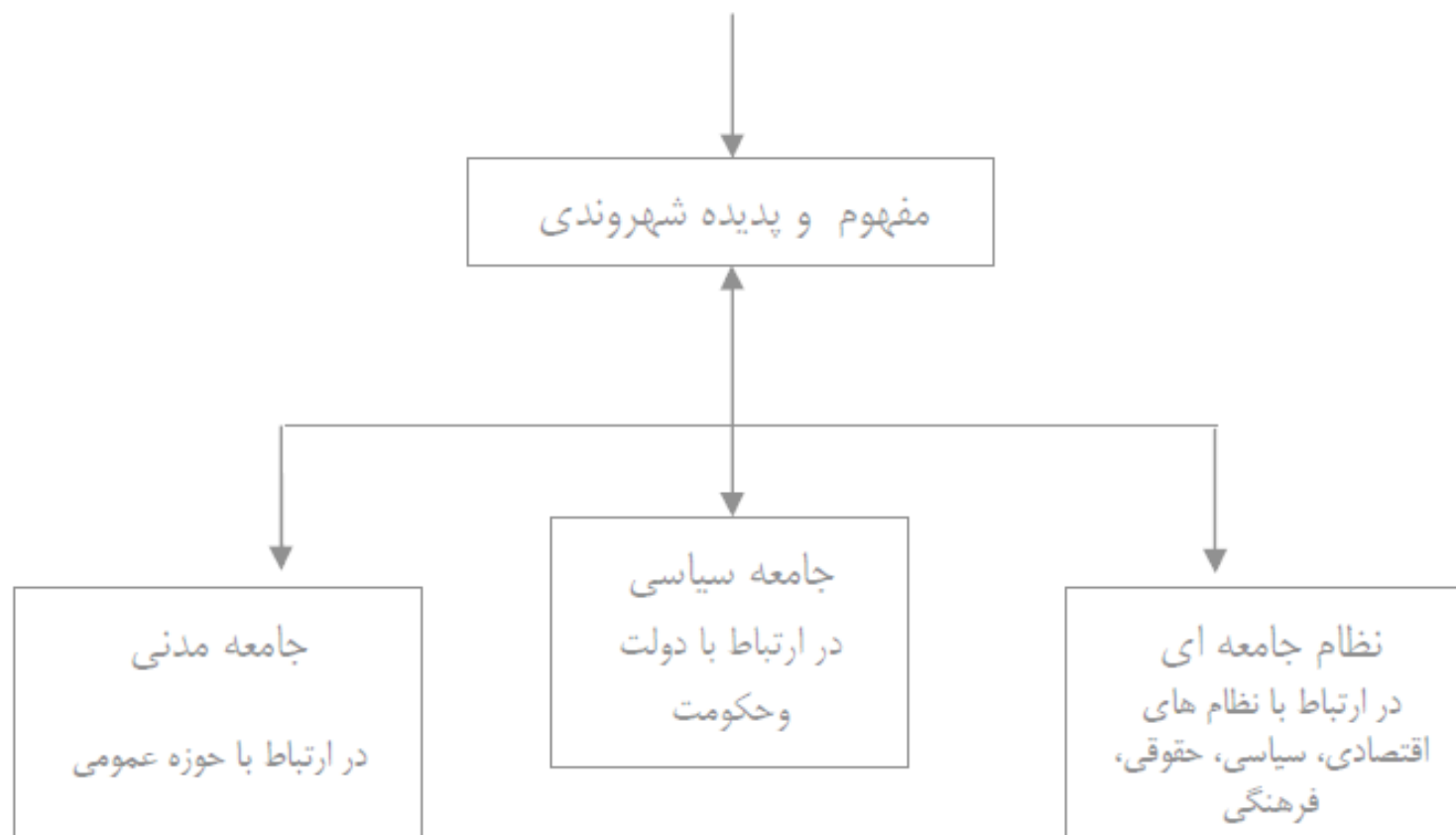
سه الگوی مهم

● نسبت فرهنگ و جامعه ●

خرده نظام‌ها	کارکرد	نمود بیرونی
فرهنگی	حفظ الگو	آموزش و پرورش
اجتماعی	یکپارچگی	قانون و مقررات
شخصیتی	دستیابی به هدف	سیاست و حکومت
زیستی	انطباق‌پذیری	پول و اقتصاد

خرده‌نظام‌های پارسونز

● نسبت فرهنگ و جامعه ●

منبع: گیدنز، ۱۹۹۳

تکلیف

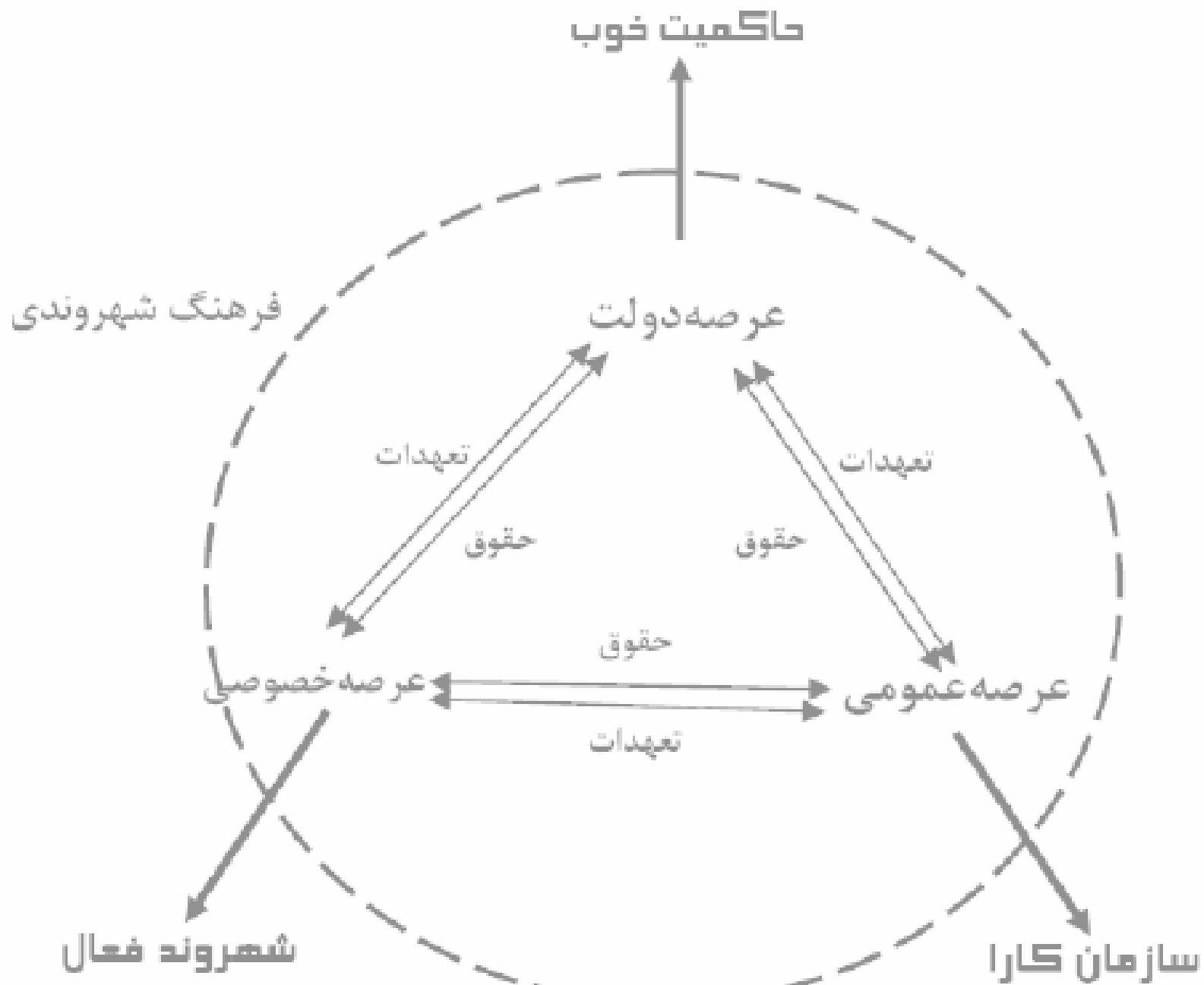
شمارهٔ چهار

آیا شما فرهنگ را در
جامعه مبنایی و
اساسی می‌دانید؟ یا
چیز دیگری را؟

چهار؛

تعریف

فرهنگ شهروندی

● مبنای فرهنگ شهروندی ●

شهر

شهروندی

فرهنگ شهروندی

● مبنای فرهنگ شهروندی ●

چهار مشکل شهروندی (الیوت):

فردی شدن شهروندی

بین‌الذهانی شدن چارچوب ارتباطات
فراملی، ملی و محلی شهروندان

بازسازی و تغییر شهروندی در بسترهای
مناسبات خرد سیاسی نه در چارچوب کلان

رادیکال شدن شهروندی در بستر
منطقه‌ای و جهانی شدن

شهروندی، چرخش بین حکمرانی و اطاعت (ارسطو)
شهروندی؛ مشارکت سیاسی مردم

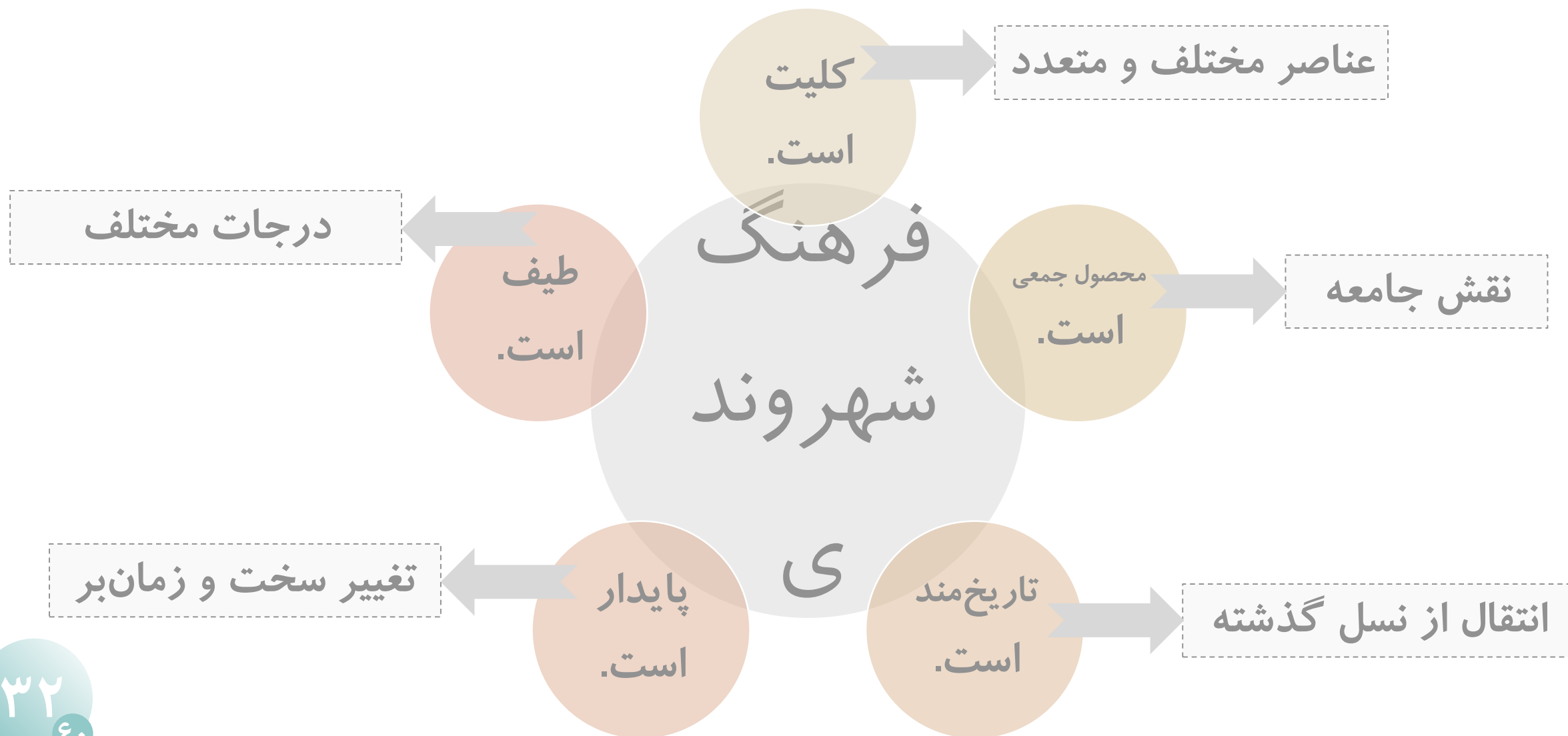
شهروندی فرهنگی؛ حق متفاوت بودن با دیگران (روزالدو)

شهروندی فرهنگی؛ ماقبل مدرن و مدرن (کالبرگ)

شهروندی فرهنگی، فرهنگ عامه و نه نخبگان

شهروندی فرهنگی؛ هویت و احساس تعلق

● مبنای فرهنگ شهروندی ●

● تعریف فرهنگ شهروندی ●

فرهنگ شهروندی مجموعه‌ای از ارزش‌ها، نگرش‌ها، قوانین مشترک بنیادی است که در بردارنده احساس تعلق، تعهد و احترام به میراث مشترک و همچنین تشخیص حقوق و تعهدات شهروندی است.

فرهنگ شهروندی فعالیت (فعال‌بودن) و تعهد شهروندی است. فرهنگ شهروندی اشاره به یادگیری زندگی جمعی دارد و شامل کسب ارزش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌ها و وفاداری به تعهدات شهروندی است.

فرهنگ شهروندی سبک کلی زندگی انسان در قالب سوژه شهروند و در بافت شهری متأثر از نیازهای حال و آینده است.

● مبنای فرهنگ شهروندی ●

تعریف یونسکو از فرهنگ شهروندی

سبک کلی تعاملات انسانی که از ارزش‌ها و هنجارها که از فرهنگ سرچشمه می‌گیرند. سازه‌ای انسان‌ساخت و جمعی که الزاماتی را در قالب ارزش‌ها و هنجارها به زندگی انسان وارد ساخته است. ارزش‌ها و هنجارهایی که بیانگر شیوه زندگی و شکل‌دهنده تعاملات انسانی در بافت نوین زندگی جمعی و روی هم رفته قابلیت‌های اکتسابی است.

نموده‌هایی از شهر
مشهد دربارهٔ فرهنگ
شهروندی ذکر کنید.

تکلیف

شمارهٔ پنج

پنج؛

نظریات

فرهنگ شهروندی

● نظریات راهنمای شهروندی ●

نظریه پرداز	نظریه
پارسونز	شهروندی از منظری مبتنی بر عضویت کامل در اجتماع است، که بر همبستگی و وفاداری متقابل اعضا قرار دارد، که شامل سه مقوله‌ی کردار، عضویت و انسجام اجتماعی را به یکدیگروصل کرده که نوعی احساس تعلق نسبت به یکدیگر دارند.
ماکس وبر	از نظر وبر شهروندبودن به معنای توانایی و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های مهم همانند انتخاب رهبران، مشارکت در تنظیم سیاست‌ها و غیره است. همچنین وی بیان می‌کند که مفهوم شهر و شهروندی در تکوین نوعی تفکر تلفیقی در مورد آزادی، فردیت، مدنیت نقش حیاتی دارد.
آنتونی گیدنز	وی از جمله نظریه‌پردازانی است که ارتباطی بین شهروندی و سبک زندگی ایجاد کرده است. وی بر این نظر است که «شیوه‌ی زندگی» ملازم با نوعی انتخاب است، که در فرهنگ سنتی چندان کاربردی ندارد. زیرا با ورود به دنیای مدرن، فرهنگ شهروندی باعث تغییر در بسیاری از حوزه‌ها از جمله سبک زندگی انسان متجدد شده است.

● نظریات راهنمای شهروندی ●

برایان ترنر

وی حقوق شهروندی را حقوقی قانونی و رسمی که برای یک جامعه معین تعریف شده است، می‌داند. شهروندی دارای منابع مهم اقتصادی است، همانند: مسکن، درآمد، منابع سیاسی، آزادی بیان و منابع فرهنگی چون تعلیم و تربیت و آموزش. وی چهار منبع مهم را برای تحقق شهروندی و فرهنگ شهروندی در نظر گرفته است. این چهار منبع شامل: «هویت، حقوق و منابع اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و جماعت» است.

ژانوسکی

به زعم وی لازمه‌ی شکل‌گیری شهروندی سه عنصر: ۱- شهروندفعال (در عرصه‌ی خصوصی)، ۲- سازمان کارا و اثربخش (در عرصه‌ی عمومی)، و ۳- حاکمیت خوب (در عرصه‌ی دولت) است، که هرچه جامعه به سوی این عوامل (شهروندی فعال، سازمان کارا و حاکمیت خوب) در حرکت باشد، به ظهور شهروندی نزدیک و نزدیک‌تر می‌شود.

گالستون

وی در ایده‌ی «شهروند مسئول» به چهار فضیلت شهروندی یعنی فضایل عمومی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی اشاره نموده و بر اهمیت فرهنگ شهروندی و فضایل شهروندی مانند: وفاداری، ابراز وجود، اخلاق‌کاری و احترام به حقوق دیگری و... تأکید می‌ورزد.

شش؛

فرهنگ شهروندی یا
فرهنگ شهرنشینی

ویژگی‌های شهرگرایی

● شهروند و فرهنگ شهرنشینی ●

شهروند فردی است مقیم در کلان‌شهر مشهد که با توجه به ویژگی‌های خاص آن به عنوان پایتخت معنوی کشور و پذیرایی زائران بارگاه علی ابن موسی الرضا (ع) و تنوع قومی و فرهنگی، نسبت به مسائل و موضوعات شهر احساس مسئولیت کرده و در جهت رشد و اعتلای آن مشارکت فعال دارد.

فرهنگ شهرنشینی شامل ارزش‌ها، هنجارها و تعلقات اجتماعی است که بیانگر شیوه زندگی اجتماعی افراد بوده و شکل‌دهنده تعاملات انسانی در بافت نوین زندگی جمعی (فضای شهری) است.

سند

راهبردی

ارتقا

فرهنگ

شهرنشینی

● تفاوت شهروندی و شهرنشینی ●

شهرنشینی

اجتماعی

کنترل شهرداری

عینی‌تر

گسترده

عرفی

اهمیت در داخل مرز

در مقابل روستا

شهروندی

سیاسی

کنترل دولت

ذهنی‌تر

مختصر

شناسنامه‌ای

اهمیت خارج از مرز

در مقابل دیگر کشورها

تکلیف شماره شش

آیا شما در شناخت
مفهوم فرهنگ
شهروندی حین اجرا
مشکلی دارید؟

هفت؛

مؤلفه‌ها و عوامل
فرهنگ شهر وندی

مؤلفه‌های شهروندی

امور اجتماعی
امور فرهنگی
امور محله خود
زیست محیطی
امور اقتصادی
امور سیاسی

مشارکت جوئی

ابعاد شهروندی

مسئولیت پذیری

رعایت قوانین

مسکن
رانندگی
همسایگان
محیط شهری
اموال شهری
قضایی
شغل

به خود
به خانواده
به محله
به شهر
به کشور

Turner & Hamilton, 1994

عوامل مؤثر بر فرهنگ شهروندی

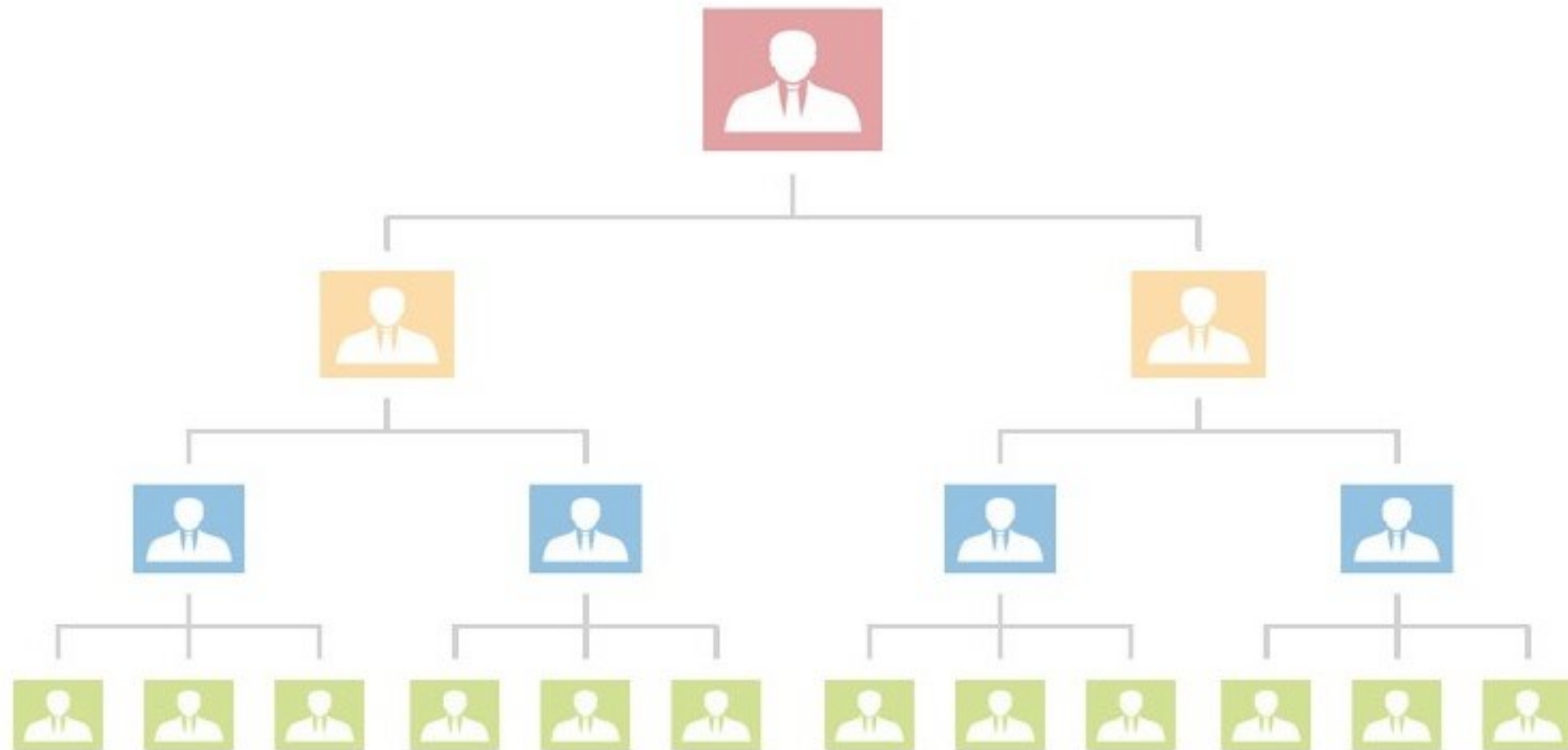
هشت؛

شهرداری و
فرهنگ شهروندی

ارتباط فرهنگ مدیریت شهری و شهروندان

● نگاه چارتی به فرهنگ شهروندی ●

وزارت کشور

سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور

آذر ۱۳۹۹

دستورالعمل ارتقای فرهنگ شهروندی

هویت ملی و
توسعه محلی

اخلاق
شهروندی

سبک زندگی

محورها

دانایی محوری

مسئولیت
اجتماعی

مشارکت
اجتماعی

حمل و نقل و
ترافیک

ایمنی و مدیریت
بحران

محیط زیست

سیما و منظر
شهری

تکلیف شماره هفت

آیا فقط شهرداری
مسئولیت ارتقای
فرهنگ شهروندی را
دارد؟

نه؛

اسلام و
فرهنگ شهروندی

● نگاه چارتی به فرهنگ شهروندی ●

پنج نگاه به شهر اسلامی

- تقلید از شهرهای باستانی روم و یونان
- صفت شرقی یا شهر شرقی در مقابل غربی
- شهری فاقد ویژگی‌های منحصربه‌فرد و خاص
- فاقد تداوم و استمرار تاریخی
- دارای ساختار سست و بی‌قاعده

مدل شهر اسلامی (اهلریز)

- سلسله مراتب با تأکید بر مسجد و بازار
- سلسله مراتب بازرگانی و درون بازار
- تمایزهای محله‌ای و مسکونی
- تأسیسات و استحکامات نظامی و دفاعی
- گورستان‌ها و بازه‌های دوره‌ای

شهر اسلامی را اغلب در قلمرو کشورهای اسلامی می‌دانند.
ولی شهر از نظر اسلام حائز ویژگی‌های متعددی است.

● اصول فرهنگی شهروند اسلامی ●

ردیف	صفات شهر اسلامی	اصول فرهنگی شهروند اسلامی
۱	عدالت گستری	عدالت فردی و اجتماعی - تکافل عمومی - توازن اجتماعی - برابری و برادری شهروندان
۲	امنیت و آرامش	سلام و مصامحه - رعایت حقوق شهر وندی - امنیت اجتماعی و روانی - حفظ حرمت ها بخصوص درباره زنان، کودکان و سالمندان
۳	تقوی	ایمان یه خدا و پرهیز از گناه _ راستگویی و درستکاری
۴	احسان	احترام یه پدر و مادر - احترام یه حقوق دیگران - عفو و گذشت و انصاف در کسب و کار - تکریم شهروندان - احترامی به عقاید دیگران
۵	شکر	دوری از افراط و تفریط - بکار بردن نعمات الهی بجا و درست
۶	ذکر و تفکر	تفکر و تعمد در مسیر زندگی و تصمیم گیری
۷	عبودیت	هویت پذیری و جهت گیری در مسیر زندگی از طریق پرستش و بندگی حضرت حق

معینی و همکاران، ۱۳۹۴

تکلیف شمارهٔ هشت

مهم‌ترین آموزه‌ای از
اسلام که در شهر
می‌توانیم به کار
ببریم چیست؟

۵۵؛

نمودها و تجربیات
فرهنگ شهروندی

پیوست فرهنگی و اجتماعی

جامعه؛ متشکل از افراد، باورها، ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ

در طراحی و اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها

توجه به نیازهای جامعه

توجه به بستر فرهنگی

منشور حقوق شهرنشینی

سند راهبردی ارتقای فرهنگ شهرنشینی

راهبرد	خدمت
شهروندی	خدمت اول: هویت اسلامی ایرانی خدمت دوم: حقوق شهروندی خدمت سوم: ترافیک شهری خدمت چهارم: فرهنگ ایمنی خدمت پنجم: محیط زیست شهری خدمت ششم: فرهنگ ساخت و ساز خدمت هفتم: شهر هوشمند خدمت هشتم: مشارکت اجتماعی و اقتصادی
اجتماعی	خدمت اول: آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی خدمت دوم: مشارکت اجتماعی
تربیت بدنی	خدمت اول: ورزش همگانی
گردشگری	خدمت اول: بهره‌برداری از مراکز زیارتی گردشگری

پایان
با سپاس